

Стефан Анчев/ Stefan Anchev

ФАКТОРИ И ПРОЦЕСИ, ПРЕДХОЖДАЩИ
РАЗПАДАНЕТО НА ВТОРА ЮГОСЛАВИЯ
(1980–1992 г.)

*Factors and Processes Preceding the Collapse
of Second Yugoslavia (1980–1992)*

Summary: *At the end of the twentieth century events in Europe, changed the existing nearly half a century political configuration between the two economic-military-political bloc. On the map of Europe have brought new countries, which is a regular phenomenon after the great World War. It must be recognized that the West beat in the “cold war.” Completely different answer to the question whether this war is ended, or has gone through a crucial, but not final stage. The new distribution of global influence is unipolar with only one leader – USA. As happened after World War unipolarity model of the winners soon parted into two. The Maastricht Treaty (7 February 1992) and the euro (1 January 1999) as the currency of the EU, not only denoted the second pole of globalization, but have said his claims.*

Key words: *second Yugoslavia, Kosovo, USSR, USA, factors, processes*

В края на ХХ век събитията в Европа променят съществуващата от близо половин век политическа конфигурация между двата икономическо-военно-политически блока. На картата на континента се появяват нови държави, закономерно явление след края на голяма световна война. Всъщност трябва да се признае, че Западът победи в „студената война”. Съвсем друг е отговорът на въпроса дали тази война е завършила, или сме преминали през решаващ, но не окончателен неин етап. Новото разпределение на световното влияние е еднополюсно с единствен лидер САЩ. Както се получи и след Първата световна война, еднополюсният модел на победителите скоро се раздвои. Договорът от Маастрихт (7 февруари 1992 г.) и въвеждането на еврото (1 януари 1999 г.) като парична единица на ЕС, не само обозначиха втория полюс на глобализма, но заявиха и неговите претенции. На практика спиралата на историята ни доведе до поредното „дежа вю” относно събития, станали след Първата световна война, когато еднополюсният модел на победителите скоро след това се превърна в двуполюсен. СССР/Русия и тогава и сега са под влиянието на вътрешни промени, които за известен период от време ги изолират от световната и европейска политическа сцена. Политическата и държавно-структурна реал-

ност на Балканите е различна в навечерието на Втората световна война, след нея и днес. До началото на войната балканските държави са под икономическо и политическо влияние на Запада. След нейния край той губи своето пълно доминиране, като се стига до известен паритет между двата нови блока, като има представител и на необвързаните държави. Днес ситуацията се върна към схемата от 1939 г., с поделено или съвместно западно влияние, като само се промени броят на балканските държавите.

На мнение съм че отново трябва да развия идеята си за основния мотив на противостояние между големите държави. Няма да се връщам много назад в историята, за да аргументирам твърденията си. От Троянската война, до днешните събития, свързани с Украйна, причината винаги е била икономическа, обвързана с всичко останало, което може да се използва за влияние/манипулиране върху/на общественото мнение. Основният мотив за противопоставяне, използването в най-новата история на „горещи“ и „студени“ войни с идеологически повод за тях, всъщност е **война за ресурси**.

Амбициите на САЩ за световно господство са политическа цел и в началото на Втората световна война. В своята книга „Американският век“ Г. Люс, съветник към правителството и един от редакторите на „Тайм“, пише „...историческата мисия на САЩ е да превърнат ХХ век в американски, а целия свят – в американски свят“¹ – до някаква степен те успяха да постигнат това в края на века. Това означава, че светът трябва да признае САЩ, като единствената най-мощна държава, която може да му налага своите цели такива, каквито американците считат за правилни, и с такива средства, които те смятат за необходими². Х. Кисинджър определя САЩ след Втората световна война, като „толкова могъщи, което им дава самочувствието да прекрояват света по свои собствени мерки“³.

В началото на ХХ век британският геополитик Харолд МакКиндер развива концепцията за „евразийската територия“, включваща целия Сибир и значителна част от Средна Азия. По-късно се появява и концепцията за „сърцето“ – Централна и Източна Европа, като важна отправна точка за доминиране над стария континент. Обвързани в последователност при тяхното овладяване и използване, „рецептата“ за геополитическа власт над света изглежда така: **“Този, който управлява Източна Европа владее “сърцето” на земята; Този, който управлява “сърцето” на земята владее Световния остров (Евразия); Този, който управлява Евразия, владее света”**⁴. Тази концепция има по-късно свой немски вариант на Карл Хаусхофер – „Drang nach Osten“, както и съкратената и не толкова описателна версия: **“Който контролира периферията на Евразия (под това се разбира Източна Европа – бел. моя), той контролира Евразия, а който контролира Евразия, той управлява съдбата на света”**⁵. От проследените дотук няколко теории стават ясни амбициите на двете англоезични държави за световно господство. През 1940 г. Чърчил мечтае „Великобритания да остане в центъра на простираща се в целия свят империя и общност на нациите – ако е възможно за хиляда години.“ След

Втората световна война, въпреки реалностите, той не променя своите мегаломански геополитически планове. Съветският съюз не се помества в неговите схеми. Чърчил изобразява световната политика като три пресичащи се кръга, взаимно свързани и влияещи си. Те представляват САЩ, възникващата нова обединена Европа и Британската общност на нациите⁶.

На следващите страници ще се спра върху основните фактори и процеси свързани с разпадането на Югославия. Тяхното успешно приложение върху голямата балканска държава, очевидно се хареса, защото изпълнители във властта на САЩ приложиха „югославската“ рецепта в Ирак, Египет, Либия, Сирия и Украйна.

Процесите, свързани с разпадането на Югославия, са предварително определени и последователно реализирани. Разсекретените в САЩ документи показват, че разбиването на Източния блок е добре планиран и методично прилаган в продължение на 10 години процес. Интерес представлява Директивата за американската политика по отношение на Югославия на президента Р. Рейгън от 19 март 1984 г., известна като NSDD 133⁷. Тя се появява четири години след смъртта на Й. Б. Тито, когато там вече действат условията на МВФ и на Световната банка и е продължение на директивата NSDD 54 от 2 септември 1982 г., определяща политиката на САЩ по отношение на останалите (без Югославия) държави от Източна Европа. Основната политическа насока заложена в разглеждания документ е свързана с извършването на такива действия, които трябва да осигурят „независимата, икономически надеждна, стабилна и военно способна Югославия“ която да „служи на интересите на Запада и САЩ“. В мартенския документ от 1984 г. се заявява готовността на САЩ да „подкрепят независимостта, териториалната цялост и националното единство на Югославия“, да я противопоставят на кубинското и съветското влияние в Движението на необвързаните държави, както и да „водят дългогодишен диалог с югославските лидери по въпроси от взаимен интерес и значение“⁸. По своята насока този документ много напомня политиката на Вашингтон от началото на 50-те години, след конфликта между Сталин и Тито, когато се прави опит за създаването на нова балканска антанта между Югославия, Гърция и Турция, насочена срещу СССР и социалистическите страни на Балканите.

Най-общо основните фактори (причини), довели до разпадането на Югославия, са: икономически, исторически и политически. Други анализатори посочват по-подробни причини довели до катастрофалните за държавността ѝ промени: икономическата криза; старата (историческа) международна неприязън между влизащите в нея народи; национализмът; културните различия; външният фактор свързан с международните промени; ролята на отделните личности, влизащи във властта или борещи се за нея; различния характер в структурата на Югославия, за разлика от „националната държава“, както и структурно институционални причини⁹.

Няма да се спирам по-подробно на този анализ, но искам да отбележа пропускането от всички западни изследователи на **религиозния фактор**, а

точно той заедно с международното противопоставяне е основен мотив в западната пропаганда против сърбите. Много интересно е взаимното обвързване на тези процеси при всички държави от Източния блок, но в тази статия няма да разглеждам тази закономерност.

За разлика от всички държави от Източния блок, икономическият фактор е водещ при дестабилизацията и разпадането на Югославия. При останалите той е съпътстващ на шоквата терапия и „нахлуването” на демокрацията. За САЩ и неговите западни съюзници Югославия е най-предпочитаната държава за политическо ухажване, като за постигането на тази цел не се пестят средства. След събитията от Видов ден 1948 г. тя е вече държава извън съветския блок, но също така си остава и извън структурите на НАТО. Първите реални стъпки за привличането на Югославия за интересите на Запада, е освобождаването на 19 юли 1948 г., на “замразените” в САЩ югославски активи и имущество на стойност от \$48 млн. депозирани от кралското югославско правителство по време на Втората световна война. През май 1949 г. Тито се среща в Белград с Ф. Маклин, оглавяващ по-рано британската военна мисия към щаба на НОАЮ. Пред него той определя бъдещето на Югославия като зависимо от помощта на Запада под формата на кредити и доставката на стоки. На 17 ноември 1949 г. Държавният департамент съвсем сериозно разглежда възможността от военен конфликт между СССР и подкрепящите го съседни на Югославия държави, както и възможността на НАТО за реакция при такава ситуация. Във връзка с това, няколко дена по-късно, Съветът за национална сигурност на САЩ и Обединеният комитет на началник щабовете решават вместо продажба на оръжие за Югославия, **то да ѝ се предостави безвъзмездно като помощ в случай на война**. Вероятно и тогава се ражда идеята за създаването на поредния Балкански пакт между Югославия, Гърция и Турция, за укрепването на позициите на НАТО в региона, срещу армиите на балканските държави от съветския блок. В средата на декември 1950 г. САЩ одобрява “Закон за извънредна помощ на Югославия”, а след това и Великобритания се ангажира с такава инициатива. Подпомагането съответно е на стойност от \$50 млн. и 5 млн. фунта стерлинги¹⁰. Финансирането на Югославия като страна извън политическия диапазон на влияние на СССР, се превръща в съществена част от американската политика на Балканите. През септември 1949 г. Вносно-износната банка на САЩ отпуска заем от \$20 млн. , който е първата крачка от нейната политика към балканската държава. До пролетта на 1950 г. общата стойност на заема е вече \$40 млн. Водещ фактор в американската политика става запазването на независимостта на Югославия, необходима за значението ѝ в схемата за отбрана на Северноатлантическата зона, както и за сигурността на САЩ¹¹ – застрахователен мотив, който се превръща в основен при всяка американска експанзия, независимо от нейния характер и от избраната политическа точка по света.

Икономическата зависимост на Югославия от Запада отново се проявява през втората половина на 70-те години, а след смъртта на Тито става убий-

ствена за съществуването на държавата. След въведения през 1974 г. в Югославия „Закон за собствено развитие на републиките“, те получават правото на свободна външна търговия, както и вземането на кредити от западни банки за развитието на своята икономика. Последствията от тази автономност засилва още повече външната задлъжнялост на СФРЮ. След приетите през 1976 г. решения този процес се засилва още повече. Тогава, в края на годината, външният дълг на Югославия е 7,9 млрд долара, през следващата 1978 г. той е вече 14 млрд долара, а през 1980 г. – 20 млрд¹². Когато в края на 1982 г. чуждестранните кредитори настояват за разплащане по взетите кредити, държавата се оказва в безизходно положение, тъй като няма пари дори за плащане на процентите по обслужването на дълга. В отговор на това, през 1982-1983 г., МВФ разглежда това положение като банкрут на Югославия и започва разпродажба на държавната собственост извън страната¹³. Тези събития се случват няколко месеца след смъртта на Тито и съвпадат с приемането на директива NSDD 54 от 2 септември 1982 г. свързана с политиката на САЩ към страните от Източния блок.

Според редица анализатори в средата на 80-те години държавата престава да съществува като единен икономически комплекс. 2/3 от произведената продукция не излиза извън рамките на Югославия, а се разменя между отделните републики. Въпреки приетата през 1982 г. „Дългосрочна програма за икономическа стабилизация“ проблемите свързани с регулирането на кризата не са разрешени¹⁴. Последвалите събития през 1983 г. и след нея задълбочават още повече критичната ситуация. Въпреки отварянето на златния резерв на страната, инфлацията расте неудържимо. За периода 1979–1985 г. динарът е обезценен с 90%. Увеличава се безработицата. В големите предприятия са уволнени голям брой служители, за да се спестят пари за висококвалифицираните кадри. През 1989 г. инфлацията достига 2800%¹⁵. За да се спре хиперинфлацията, през декември същата година Съюзното изпълнително вече (СИВ) начело с Анте Маркович взема решение за пакет от мерки които са: единна данъчна система; интеграционен пазар за всички републики; приватизация на държавната и тази на републиките собственост; деноминация на динара към курса на западната германска марка в съотношение 7:1¹⁶.

Банкрутирането на държавата дава възможност на САЩ за използване и на останалите фактори, които да доведат до разграждането []. Според идеолога на американската имперска политика Зб. Бжежински, за унищожаването на комунизма в Югославия е необходимо: подкрепата на различните опозиционни групи в страната и на техните лидери-дисиденти; сред управляващите да се насърчават тези, които са против съветското влияние; да се насърчава национализмът и сепаратизмът, чиято идеология е по-силна от тази на комунизма; да се противопоставят отделните народи в Югославия; да се използват СМИ за антикомунистическа пропаганда и манипулиране на общественото мнение; да се пропагандират ценностите на американското общество, които да се сравняват с настоящето положение в Югославия; в международен план да се предизвика разкол в Движението на необвързаните държави¹⁷. Очевидно е, че същите

тези инструкции, с някои малки нюанси, се прилагат и през следващите години в страните, където трябва да бъде свалени неудобните за Вашингтон правителства, като се поставят във властта послушни „демократи“. Срещу възможността да управляват, те осигуряват на САЩ използването на ресурсите на собствените си страни. В политическото пространство тези „революции“ получават различни „нежни“ и цветни имена, вероятно, за да бъдат привлекателни за участниците в тях и за да се ниглижират отблъскващите им последствия.

Трябва да се има предвид, че тези процеси на Балканите се случват за първи път в Югославия. През това време, към 1985 г., България е в най-добрите си години на икономическо развитие, в СССР започва „перестройката“ на Горбачов, но няма индикации, за последвалите там 10 години по-късно, катаклизми. Вероятно американският интерес към Югославия е свързан със смъртта на Тито през май 1980 г. САЩ се страхуват от просъветски завой в югославската политика, който през време на титовото управление не би се случил. Евентуално присъединяването на Югославия към съветския лагер е сигурно осуетяване на плановете им за Източна Европа. Вероятно това е и причината за създаването в нея на предпоставки за дестабилизация¹⁸.

След икономическата и финансова дестабилизация на Югославия, се залага и нейното политическо разбиване чрез възраждането и национализма и спомените от близкото историческо минало. Още в началото на 60-те години висшите политически кръгове на САЩ планират нова политическа стратегия по отношение държавите от Източна Европа. При нормализация на отношенията със СССР, въпросът за американско-югославските отношения става особено актуален. Според новоизбрания президент Д. Кенеди атаката против комунизма трябва да започне точно от Югославия¹⁹. Залага се на идеята за „силна Югославия, която да използва своето положение сред комунистическите държави извън съветския блок, да се поощрява недоволството в страните от Източния блок и противопоставянето им на СССР“²⁰. С участието си в Движението на необвързаните държави, Югославия се явява и лидер на третия свят. Гъвкавата и балансирана политика на Тито, в началото на 60-те години, разочарова Вашингтон²¹. Тази американска политика е продължена и от Р. Никсън в началото на 70-те години. Правят се прогнози за нейното развитие и след напускането на властта от Тито. От своя страна югославските военни експерти са на мнение че САЩ няма да започнат война с държавите от Източна Европа, особено като се има предвид ядреното въоръжаване. Същото мнение се застъпва и в меморандумите на ЦРУ, като се допуска в случай на опасност да има съвместни действия от страна на НАТО²². В началото на 80-те години в САЩ се създава „доктрина за конфликтите в малък мащаб“, което означава предизвикването на локални войни, граждански или между малки държави. Доктрината предполага и помощ на антикомунистически прояви в социалистическите страни, като под това се разбира предизвикване на междуособици и терористични актове. През 1982 г. в САЩ е създаден фонд „Програма за помощ за развитие на демокрацията“, който трябва да финансира посочените по-горе прояви. Според Л. Иглбергер той е „основа на американската външна политика“²³. От

него се финансира опозицията и „демократичните“ революции на Балканите в края на 80-те години.

Важен фактор, според повечето политици, историци и политолози, занимаващи се с разпадането на югославската държава, е международното и религиозно противопоставяне. Няма да се спирам върху всички процеси, довели до унищожаването на сръбската национална доктрина и прекратяване съществуването на втора Югославия. В следващите страници ще отделя място само на Косовския въпрос в избраните за темата хронологически рамки.

В началото на 90-те години Югославия остава единствената балканска държава, в която все още на власт е комунистическа партия, а в името на държавата стои определението „социалистическа“. Удобно за западната деструктивна политика е нейния многотационален характер, все по-растящото социално напрежение между републиките, предизвикано от икономическата криза, което лесно може да премине в международна и религиозна омраза. И не европейска държава, а отново САЩ е катализаторът на последвалите конфликти. На 26 април 1990 г. Конгресът разглежда и приема резолюция от 11 пункта за „Нарушаване на човешките права в Южна Югославия“, т.е. Южна Сърбия (бел. моя). Основните искания в нея са: пълно връщане на автономния статут на Косово; да се спре нарушаването на човешките права; замразяване на югославския износ и преустановяване даването на заеми на страната, докато югославските граждани не получат равни права²⁴. Подобна цинична намеса в управлението на суверенна държава е равносилна на колониално отношение на западен чиновник, който се разпорежда в местен парламент, коя партия да управлява и кой да бъде премиер.

В края на 50-те и началото на 60-те години в Косово действа организацията „Революционно движение за обединение на албанците“, наброяваща 300 човека начело с Адем Демачи. И в устава и в програмата на организацията заложената основна цел е „освобождаването на анексирания от Югославия шиптърски край и присъединяването му към Албания“. За постигането на това се допускат всички средства – „политически, пропагандни, въоръжени действия и всенародно въстание“²⁵. Тази идея е пропагандирана и финансирана от албански организации по целия свят: „Съюз на косоварите“ с централно ръководство в Рим, а след това в различни градове на Турция; трета „Призренска лига“, с център в Ню Йорк и филиали в Турция, Австрия, Канада, Франция, Белгия и ФРГ²⁶. Последвалите действия напълно отговарят на декларираните намерения. В днешното информационно пространство, тотално разпространяваната информация е свързана с действията от сръбска страна по отношение на „страдащите албанци“ в региона. Отчасти или напълно се игнорира информацията за диверсии, оскверняване на православни черкви и паметници и прогонване на сръбското население от Косово. В едно свое писмо от 3 април 1968 г. до сръбският патриарх Герман Дечанският, игумен Макарий пише „...днес ние се намираме в по-тежко положение отколкото по време на австрийското или турско управление, когато имяхме все пак някакви права“²⁷.

Не отговаря на истината твърдението, че в рамките на Сърбия и на Югославия албанците са лишени от участие в държавното управление на федерацията. През периода 1978–1988 г. албанци заемат различни постове в структурата на държавата, между които са: зам.-председател на Скупщината на СФРЮ (1978 г.), председател на ЦК на Президиума на Съюза на югославските комунисти (СЮК), трима заместник-министри на външните работи, посланици в 15 държави, един заместник министър на отбраната, четирима генерали²⁸. След като на 2 юли 1990 г. скупщината на Косово приема декларация на независимостта, последвана от обявяване на независимостта на областта, на 7 септември 1990 г. в Качаник, близо до македонската граница се провежда среща на албанските народни представители от Косово, които създават конституция на несъществуващата „Република Косово”. Шест дена по-късно се прокламира и неговата независимост²⁹. Това решение е последвано от резолюция, в която се настоява за „признаване от Белград на суверенната Република Косово в състава на Югославия”³⁰. Албанският сепаратизъм продължава изявиите си и през следващата 1991 г. На проведеният референдум от 26 до 30 септември, с участието само на албанската част от населението, 87% от гласувалите поддържат обявената независимост на областта. На 21 декември Буяр Букоши министър-председател на непризнатата от никого Република Косово и Илаз Рамайли – председател на косовския парламент, изпращат писмо до Брюксел, в което настояват за намеса от страна на ЕС в работата на Конференцията за Югославия за признаване правителството на Косово на основата на пълно равноправие с останалите републики³¹.

През май 1992 г. на територията на БЮРМ става събитие, което ще изиграе решаваща роля в съдбата на Косово. В един от македонските градове, при строга конспирация, се провежда обща среща на албански групировки с различна политическа ориентация с общ обединяващ фактор – албанският национализъм. Съпътстващите разпадането на Източния блок процеси, дават основание на участниците в срещата да определят обстановката като „изключително благоприятна за обединението на всички албански земи в общите граници на Велика Албания”. Първият акт в тази посока трябва да бъде откъсването на Косово, като за мотив се използва ограничаването на дадената по времето на Й. Б. Тито автономия от сегашния лидер на държавата Сл. Милошевич. За реализацията на конкретните военно-политически цели е създадена военна организация под името УÇК (Ushtria Çlirimtare e Kosovës) „Армия за освобождение на Косово” (АОК)³². Според други сведения АОК е създадена в края на 1994 г. от организацията Народно движение на Косово (LPK, Lëvizja popullore e Kosovës), създадено през пролетта на 1981 г. от избягали в Западна Европа албански студенти³³.

Събитията от края на ХХ в. на Балканите, продължават вече и през първите 14 години на ХХI в. Схемата на икономическо и финансово разрушаване на избраната държава, на граждански войни, на международно и религиозно противопоставяне отново се използват в политиката на САЩ и на западните демокрации. Изборът на „добрите” и на „лошите”, без нюанси при тяхното

определяне, става в зависимост от това дали управляващото правителство е със САЩ и е готова да предложи ресурсите си срещу благосклонна подкрепа, или е против тяхната намеса, защото споделя други принципи, иска да води самостоятелна политика или има друг външен покровител. Процесът на глобализация изтри всякакви илюзии за самостоятелност на малките (в политическо, икономическо и военно отношение) държави. Всяко друго поведение на управляващи държавници е все още ненаказана наивност или прикрит цинизъм.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Luce, H. R.** The American century. New York: Time, 1941. p. 1–18. – цит. по: **Плащинский Ал.** Начальный период “холодной войны” и формирование концепции глобального лидерства США. // Белорусский журнал международного права и международных отношений. 2002/1. с. 69 http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/29151/1/2002_1_JLIR_plashchinsky_r.pdf (30.10.2014.)

² **Грайнер, Б.** Американская внешняя политика от Трумэна до наших дней. М., 1986, с. 19.

³ **Батюк, В. И., Евстафьев, Д. Г.** Геополитический контекст начала “холодной войны”: уроки для 90-х годов // США, Канада: экономика, политика, идеология. 10. 1994., с. 95. **Плащинский, Ал.** Начальный период “холодной войны”..., с. 69 http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/29151/1/2002_1_JLIR_plashchinsky_r.pdf (30.10.2014.)

⁴ **Бжезинский, З.** Великая шахматная доска. Господство Америки и её геостратегические императивы. М., Международные отношения, 1999, с. 52.

⁵ Длинны телеграммы. Документы начала «холодной войны». Томск, 1997, с. 3–4.; Centerstage. American Diplomacy since World War II / Ed. by Brown C. New York: Holmes & Meier Publishers, Inc., 1990, p. 52.

⁶ **Аш, Т. Г.** Свободният свят. Америка, Европа и изненадващото бъдеще на Запада. ОБСИДАНС., 2005, с. 52–53.

⁷ U.S. Policy Toward Eastern Europe NSC-NSDD-133 – <http://fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-133.htm> (30.10.2014.)

⁸ Ibidem.

⁹ **Киряков, Ю. С., Е. Г. Волков.** Факторы распада СФРЮ и СССР: сравнительно-типологический анализ. <http://www.pandia.ru/text/77/337/67070.php> (30.10.2014.) Виж също и **Jović, D.** Jugoslavija: drzava koja odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije: (1974–1990). Zagreb, 2003.

¹⁰ **Васильева, Н., В. Гаврилов.** Балканский тупик?.. Историческая судьба Югославии в XX веке, с. 265–266.; Виж още: **Баев Й.** Военнополитическите конфликти след Втората световна война и България. С., 1995, с. 121–123.; **Бояджиева, Н.** САЩ и конфликтът в Босна и Херцеговина (1989–1995). С., 2000, с. 49–53; **Стыкалин, А. С.** Титовская Югославия в поле действия советской и американской политики: размышления над монографией А. С. Аникеева. // Российские и славянские исследования. Вып. 2. Минск, 2007с. 180–181.

¹¹ **Никова, Е.** Икономически аспекти на политиката на САЩ към балканските социалистически страни. // Балканите след Втората световна война. 3. Проблеми на социалистическите страни. С., 1989., с. 99–101.

¹² **Leslie Benson.** Yugoslavia: A Concise History. PALGRAVE New York 2001, p. 133–134.; **Вилић, Д., Б. Тодоровић.** Разбијање Југославије. Београд, 1995, с. 149–150.

¹³ **Вилић, Д., Б. Тодоровић.** Разбијање Југославије ...с. 154; Распад Југославији (1991) <http://www.publicevents.ru/pages/96.htm> (30.10.2014.)

¹⁴ **Гуськова, Е.** История Югославского кризиса (1990–2000). М., 2001, с. 64; **Jovic, D.** Jugoslavija: drzava koja odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije: (1974–1990). Zagreb, 2003., с. 68–69; **Кирьяков, Ю. С., Волкова, Е. Г.** Факторы распада СФРЮ и СССР: сравнительно-типологический анализ <http://www.pandia.ru/text/77/337/67070.php> (30.10.2014.)

¹⁵ **Груздев, И. С.** Предпосылки и причины распада Социалистической Федеративной Республики Югославии. М., 2001. <http://srbija.narod.ru/prichiny.html> (30.10.2014.)

¹⁶ Пак там.

¹⁷ **Вилић, Д., Б. Тодоровић.** Разбијање Југославије..., с. 102–105.

¹⁸ Виж по този въпрос в **Петковић, Р.** XX век на Балкану Версај # Јалта # Дејтон. Београд, 1996., с. 187–188.

¹⁹ «Face-toFace, Nixon-Kennedy» www.jfklibrary.org/Historical+Resources/Archives/Reference+Desk/Speeches/JFK/JFK+Pre-Pres (30.10.2014.)

²⁰ **Космач, Е. Н.** Дж.Кеннеди и Югославия: выработка внешнеполитического курса США. //Российские и славянские исследования. Т. 3, 2008., с. 2.

²¹ Виж подробно в **Павлов, В.С. Пашинцева, Е.О.** Югославия в сфере геополитических интересов США в 60-х – начале 70-х гг. XX века. // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского, 2010, No 4, 189–191. http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/99999999_West_2010_4/32.pdf (30.10.2014.)

²² Nixon Presidential Materials Staff. National Security Council Memorandums . June 15, 1971. URL: http://www.nixonlibrary.gov/virtuallibrary/documents/nssm/nssm_129.pdf (30.10.2014.)

²³ **Вакулова, Т. В.** Взаимосвязь внутренних и внешних факторов этнополитического конфликта. http://fsn.fhum.info/pdf/145/145_43.pdf (30.10.2014.)

²⁴ **Груздев, И. С.** Предпосылки и причины распада...

²⁵ **Гускова, Е. Ю.** Албанское сепаратистское движение в Косове. В: Албанский фактор кризиса на Балканах. М., 2003, с. 15; **Гускова, Е.** Кто победит в Косове: сп. Москва, 3. 1999. – http://www.moskvam.ru/1999/03_99/guskova.htm (30.10.2014.)

²⁶ **Гускова, Е.** Кто победит в Косове...

²⁷ Пак там.

²⁸ **Гускова, Е. Ю.** Албанское сепаратистское движение в Косове... с. 17.

²⁹ Повестка дня нелегальной скупщины Косово.// Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. Документы. Т. 1. (1878–1997 гг.). М., 2006, с. 204–205.; **Детрез, Р.** Косово. Отложената независимост. Кралица Маб. 2008, с. 123; Виж по въпроса: Косово и Метохија. // Монитор, № 69, 25 март 1999, с. 3.

³⁰ **Мијалковски, М. Дамјанов, М.** Тероризам албанских екстремиста. Београд, 2002. Прилог 3, с. 451.

³¹ Албанский фактор в..., с. 220–222.

³² **Арас, Дж.** Тероризм вчера, сегодня и навеки. – <http://www.gumer.info/bibliotek/Buks/Polit/Aras/12.php> (30.10.2014.)

³³ **Мете, С.** История на албанците. От илирите до независимостта на Косово. РИВА 2007, с. 347.